


ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΖΑΝΗΣ  
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΓΡΕΒΕΝΩΝ



Κοζάνη  
και  
Γρεβενά

Ο ΧΩΡΟΣ  
ΚΑΙ  
ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Επιμέλεια  
Νίκος Καλογερόπουλος



UNIVERSITY STUDIO PRESS

# Τα γλωσσικά ιδιώματα

Ν. Κατσάνης / Κ. Ντίνας

## Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιοχή Κοζάνης-Γρεβενών (= Κ-Γ) παρουσιάζει ιδιαίτερο γλωσσικό ενδιαφέρον για πολλούς λόγους. Πρώτα-πρώτα η περιοχή αποτελεί το σύνορο των συμπαγών νεοελληνικών ιδιωμάτων και της «γλωσσικής μεταβατικής περιοχής». Με τον όρο αυτό εννοούμε μια περιοχή που φτάνει μέχρι τα Σκόπια, ένθεν και ένθεν της οποίας έχουμε αμιγείς γλωσσικές περιοχές, ελληνόφωνη και σλαβόφωνη, ενώ στο εσωτερικό της, σε γειτονία και διάσπαρτες, συναντούμε ετερόκλητες γλωσσικές ομάδες: ελληνόφωνες, σλαβόφωνες, βλαχόφωνες και αλβανόφωνες με επικρατέστερες στο νότο τις ελληνόφωνες και στο βορρά τις σλαβόφωνες. Το φαινόμενο αυτό των «γλωσσικών μεταβατικών περιοχών» — υπαρκτό σ' όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, π.χ. στα σύνορα Ιταλίας-Αυστρίας, Γαλλίας-Γερμανίας (Αλσατία), Ιταλίας-Γιουγκοσλαβίας κ.λπ. — εμφανίζεται εντονότερο στον βαλκανικό χώρο λόγω των ιδιόμορφων ιστορικών συγκυριών και της δημιουργίας εθνικής συνείδησης των βαλκανικών λαών κατά τους τελευταίους χρόνους της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μόνο στα τέλη του 20ού αιώνα βρίσκει τη λύση του με τη γλωσσική ομογενοποίηση των βαλκανικών κρατών και την αντίληψη ότι η δημιουργία εθνικής συνείδησης δεν αποτελεί συνέπεια της γλωσσικής παρουσίας και των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Στην περιοχή Κ-Γ εκτός από τα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα, που αποτελούν και το μεγαλύτερο ποσοστό των ομιλητών, συναντούμε και μικρότερες διαλεκτόφωνες ομάδες: πόντιους, κατανεμημένους σε αμιγή και μεικτά χωριά σε όλη την περιοχή Κ-Γ· θρακιώτες και μικρασιάτες, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις συνοικούν με

τους πόντιους· καππαδόκες, κυρίως στην περιοχή των Γρεβενών (π.χ. Δοξαράς, αμιγές καππαδοκικό χωριό) και διάσπαρτους σε άλλες περιοχές· τέλος, αξιομνημόνευτη είναι η παρουσία ομιλητών της τσακωνικής διαλέκτου, προσφύγων από τσακωνόφωνες εγκαταστάσεις της Προποντίδας, σε χωριά της περιοχής Σερβίων.

Από τις δίγλωσσες ομάδες αναφέρουμε: τους τουρκόφωνους, που τους συναντούμε σε συμπαγείς οικισμούς στην περιοχή μεταξύ Κοζάνης και Σερβίων καθώς και διάσπαρτους σε άλλες περιοχές· τους σλαβόφωνους, οι οποίοι κατοικούν επίσης σε αμιγή και μεικτά χωριά κυρίως στην επαρχία Εορδαίας του νομού Κοζάνης· και τέλος, τους βλαχόφωνους, οι οποίοι απαντούν σε αμιγείς οικισμούς στα ορεινά χωριά των Γρεβενών (Σαμαρίνα, Περιβόλι, Αβδέλλα, Σμίξη κ.λπ.) καθώς και στα αστικά κέντρα όλης της περιοχής.

Ιδιαίτερη μεία πρέπει να γίνει για τους τελευταίους, που αποτελούν μια δυναμική και δραστήρια πληθυσμιακή ομάδα με αρχικές και μόνιμες κατοικίες στα χωριά που προαναφέραμε στις υπώρειες της Δυτικής Πίνδου. Ανέκαθεν ασκούσαν την κτηνοτροφία κυρίως με ημινομαδικό χαρακτήρα, δηλαδή θερινή και μόνιμη κατοικία στα βουνά και ξεχειμώνιασμα στους κάμπους, ενώ σήμερα οι ορεινοί οικισμοί παραμένουν ακατοίκητοι κατά τους χειμερινούς μήνες.

Μια ιστορική αναδρομή για την προέλευση των Βλάχων και της γλώσσας τους δεν έχει νόημα σήμερα, γιατί τόσο η επιστήμη όσο και η πολιτική θεωρούν ότι δεν υπάρχει αμφισβήτηση για την εντοπιότητα των Βλάχων και τον εκλατινισμό τους. Αξίζει μόνο να αναφέρουμε ότι η συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913, με την οποία παραχω-

ρήθηκε η άδεια για την ίδρυση ρουμανικών σχολείων στην περιοχή Γρεβενών, επισώρευσε δεινά στους Βλάχους, ο απόηχος των οποίων γίνεται αντιληπτός μέχρι τις μέρες μας. Η άγνοια και η φτώχεια οδήγησαν μερικούς Βλάχους να στείλουν στα ρουμανικά σχολεία τα παιδιά τους, πολλά από τα οποία σταδιοδρόμησαν στη Ρουμανία. Αυτό το γεγονός στιγμάτισε μια μερίδα Βλάχων από τους οποίους κατά καιρούς ζητήθηκαν ευθύνες από εκείνους οι οποίοι με τη δική τους αβελτηρία και ανικανότητα τους οδήγησαν στο στόμα του λύκου της ρουμανικής προπαγάνδας.

Η συμβολή των Βλάχων της περιοχής στους εθνικούς αγώνες και στην οικονομική ανάπτυξη υπήρξε σημαντικότητα. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας υπήρξαν περίφημοι αρματολοί και κλέφτες, αλλά και στους πρόσφατους εθνικούς αγώνες (Μακεδονικό, Έπος Αλβανίας) ήταν παρόντες και πρόσφεραν ανεκτίμητες υπηρεσίες. Όσο για τις τυχόν παρεκκλίσεις (Πριγκιπάτο Πίνδου κλπ.), αυτές δεν ξεπέρασαν τις παρόμοιες συμπεριφορές και παρεκκλίσεις άλλων πληθυσμιακών ομάδων.

Σήμερα διασπαρμένοι στα αστικά κέντρα της περιοχής Κ-Γ και σε μικρότερους οικισμούς δραστηριοποιούνται ως επιχειρηματίες, κτηνοτρόφοι, επιστήμονες και δημόσιοι υπάλληλοι.

Η συνύπαρξη των ετερόκλητων αυτών γλωσσικών ομάδων στην περιοχή Κ-Γ δεν αλλοίωσε τη γραμματική και συντακτική δομή των ελληνόφωνων ιδιωμάτων καθώς και το βασικό τους λεξιλόγιο. Εξαιρέση αποτελεί η παρουσία του φθόγγου *ɪ* σε κάποια γλωσσικά ιδιώματα (πβ. το τοπωνύμιο *Scîrca*<sup>1</sup> και τις λέξεις *χίρτα* «έτοιμος, πρόθυμος», *καχίτ* «στενοχώρια, βόσσανο», *καφαλιτ* «πρωινό, δεκασιανό», *φανδίνια* «πηγή», *σακίν* «φυλάξου!» στην Κοζάνη και στη Βλάστη), μια επίδραση που ασκήθηκε στην ελληνική από τις συνοικούσες μ' αυτήν γλώσσες χωρίς φωνολογικές επιπτώσεις. Περισσότερο εμφανής είναι η επίδραση αυτών των γλωσσών στην ελληνική σε ονοματολογικό επίπεδο, (τοπωνύμια, επώνυμα, υποκοριστικά βαφτιστικών), όπως μπορεί κανείς να το διαπιστώσει από τις σχετικές μελέτες (Ντίνας 1995, Βέλκος 1998).

Δυστυχώς μέχρι σήμερα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η περιοχή Κ-Γ ερευνήθηκε γλωσ-

σολογικά επαρκώς, ώστε να έχουμε πλήρη εικόνα της γλωσσικής παρουσίας της και της θέσης της μέσα στη διαχρονική πορεία της ελληνικής γλώσσας. Βασικές σχετικές εργασίες είναι των Μπουντώνα 1892, Τσικόπουλου 1892, Καλινδέρη 1982, Παπσιώαννου 1976. Το γεγονός αυτό καθιστά, σήμερα, δυσχερή την αποτύπωση των γλωσσικών ιδιωμάτων της περιοχής και όσο αφορά τη γεωγραφική τους κάλυψη και όσο αφορά την εξαντητική τους παρουσίαση. Για το λόγο αυτό η περιγραφή της γλωσσικής εικόνας της περιοχής Κ-Γ θα περιοριστεί στην αναφορά των βασικών γλωσσικών φαινομένων που συναντούμε στο σύνολο του γεωγραφικού αυτού χώρου καθώς και των κατά τόπους γλωσσικών ιδιομορφιών.

## Β. ΦΩΝΗΤΙΚΗ – ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

### α) Φωνήεντα

Τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κ-Γ ανήκουν στη μεγάλη κατηγορία των βορειών νεοελληνικών ιδιωμάτων. Τα ιδιώματα αυτά χαρακτηρίζονται από δύο κύρια γνωρίσματα:

- i) *κώφωση*: τα φωνήεντα [e] και [o], όταν είναι άτονα, προφέρονται αντίστοιχα ως [i] και [u], όταν όμως είναι τονισμένα παραμένουν ως έχουν, π.χ. *ζιστός* αλλά *ζέστα*, *πουλιμώ* αλλά *πόλιμους*.
- ii) *αποβολή*: τα φωνήεντα [i] και [u], όταν είναι άτονα, αποβάλλονται, όταν όμως είναι τονισμένα παραμένουν ως έχουν, π.χ. *χτυπώ* > \**χτιπώ* > *χπιω* αλλά *χτύπσα*, *βουνό* > *βνό* αλλά *ξιρουβούνι*.

Η κώφωση, φαινόμενο το οποίο καλύπτει όλα τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής, παρουσιάζει νομοτελειακή εφαρμογή, χωρίς όμως να συμβαίνει το ίδιο και με το φαινόμενο της αποβολής.

Το [i] σε τελική θέση χάνει τη συλλαβική του αξία και αποβάλλεται αφήνοντας όμως ένα ίχνος της προφοράς του στο προηγούμενο σύμφωνο, π.χ. *κνάβι*, *ανάβι*, *ασπρούδι*, *γαϊτάνι*, *βάνι*, *βιτούλι*, *θέλι*, *μουιγάξι*, *αλλάξι*, *καλάμι*, *καλάθι*, *μιτάξι*. Σε μερικά μέρη (π.χ. Πεντάλοφος, Μαυραναίοι, Τριβένη, Φιλιππαιοί κλπ.) η αποβολή αυτή του τελικού *i* δεν αφήνει ίχνη της προφοράς του, όπως φαίνεται στα παραδείγματα: *η ανέμη* > *η ανέμ*, *αυτή γνέθει* > *αυτή γνέθ*, *το βράδι* > *του βράδ*, *η πόλη* > *η πόλ*. Στη Σιάτιστα μετά την αποβολή του τελικού *i* δεν απο-

<sup>1</sup> το *ɪ* φωνητικά προσομοιάζει προς το τουρκικό *i*, όπως στη λέξη *bakir*.

μένουν ίχνη της προφοράς του και εμφανίζονται μόνο άηχα φωνήεντα στην τελική αυτή θέση, π.χ. *χάξι* > *χάσ* (αντί *χάξ*), *κουτάβι* > *κτάφ* (αντί *κταβ*), *κυνήγι* > *κυνήχ* (αντί *κυνήγ*).

Η αποβολή του τελικού υ δεν αφήνει κανένα ίχνος της προφοράς του, πβ. *οι λύκοι* > *οι λύκι* [liki], ενώ *του λύκου* > *τ λύκ*.

Σε πολλά ιδιώματα της περιοχής Κ-Γ, αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο, παρατηρείται η ύπαρξη ενός προθετικού α- σε κάποιες λέξεις, το οποίο δεν δικαιολογείται ετυμολογικά και απουσιάζει από την κοινή νεοελληνική, π.χ. *δρυίνος* > *αδρένοις*, *καλιώ* > *ακαλνώ*, *σιχχαίνομαι* > *αδχαίνουμι*, *μπαλώνω* > *αμπαλώνου*. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στην κουτσοβλαχική και μάλιστα σε μεγαλύτερη έκταση, χωρίς να γνωρίζουμε τη μεταξύ τους σχέση, π.χ. λατ. *pinus* > KB *apim* «*ποτάμν*», λατ. *laxo* > KB *alásu* «*αφήνω*», ελλ. *ρόδι* > KB *aróždā*, ελλ. *μυριζώ* > KB *anurdzėsku*.

Σε κάποια ιδιώματα (π.χ. Κοζάνη, Σιάτιστα, Βλάστη) παρατηρείται διφθογοποίηση των αρχικών τονιζόμενων φωνηέντων *i*, *e* και *o*, π.χ. ήρθε > *ιηθην*, έχω > *ιέχουι*, ένας > *ιένας*, όλοι > *μύλι*, όταν > *μύταν*.

## β) Σύμφωνα

Τα συμφωνικά συμπλέγματα μπ, ντ, γκ (γγ) προφέρονται συνοδευόμενα από έρρινο σύμφωνο ως *mb*, *nd*, *ng* αντίστοιχα. Αυτό ισχύει, στις περιπτώσεις που τα συμπλέγματα είναι πρωτογενή, και στο πλαίσιο της λέξης και σε φαινόμενα συμφοράς δύο γειτονικών λέξεων, π.χ. *αμπέλι* > *ambéli*, άντρας > *andras*, αγγούρι > *angouiri* και είναι τος > *eindouiz*, είναι την > *eindhn*. Όταν όμως τα δισυμφωνικά αυτά συμπλέγματα είναι δευτερογενή, προκύπτουν δηλαδή μετά από την αποβολή του φωνηέντος που ήταν ανάμεσά τους, προφέρονται ως έχουν, π.χ. προξεντής > *prouxihtis*.

Μετά την αποβολή των άτονων [i] και [u] στο εσωτερικό των λέξεων παρατηρείται μια σειρά φωνητικών αλλαγών, όπως:

i) η ανάπτυξη «συνοδιτών» φθόγγων για τη διευκόλυνση της προφοράς, π.χ. *μουλάκος* > *μβλαϊλακουις*, *γλυκάνησος* > *γλυκάνταουις*.

ii) αφομοίωση ή ανομοίωση συμφώνων για τη δημιουργία πιο ευπρόφερτου συμπλέγματος, π.χ. *πηγάδι* > *\*πγάδι* > *ηγάδι*, *κουδούνι* > *\*κδούνι* >

*γδούνι*, τη ζέστα > *τζέστα*, ανέβηκα > *\*ανέβκα* > *ανέφκα*, βοτρώδι > *\*βτρώδι* > *φτρώδι*, βλάχικος > *\*βλάχκουις* > *βλάθκουις*.

iii) τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα απλοποιούνται και ως δισυμφωνικά ακολουθούν την εξέλιξη που περιγράφηκε πιο πάνω (ii), π.χ. *στικ* > *δκ*: *βιάστηκε(ν)* > *\*βιάστκιν* > *βιάδκιν*, *φτν* > *φν*: *χάφτουν* > *\*χάφτν* > *χάφν*, *φτκ* > *φκ*: *νίφτηκε* > *\*νίφτκα* > *νίφκα*, *στλ* > *δλ*: *στειλιάρι* > *\*στλιάρι* > *δλιάρι*, *χτλ* > *χλ*: *δάχτυλο* > *\*δάχτλου* > *δάχλου*, *οβν* > *ον*: *κάρβουνο* > *\*κάρβονου* > *κάρνου*.

Στη Σιάτιστα το ουρανικό γ (γ + e, i) στην αρχή των λέξεων, όταν ακολουθείται από φωνήεν, και στο μέσο των λέξεων, όταν είναι μεσοφωνηεντικό, χάνει το συμφωνικό του χαρακτήρα και φτάνει ως την κώφωση: *γύφτος* > *γιούφτος* > *γιούφτους*, *Γιώργος* > *Γιώς* > *ιώς*, *γίδα* > *ίδα*, *γελώ* > *ιλώ*, *καλά γεράματα* > *καλά ιράματα*, *τραγίσιοις* > *τραϊδουις*, *χαρσυγή* > *χαραή*.

Στη Σιάτιστα, και λιγότερο στην Κοζάνη, το τελικό ν είναι παρόν και αρκετά ισχυρό σε ορισμένες θέσεις, όπως στο τρίτο ενικό πρόσωπο του ενεργητικού παρατατικού και του ενεργητικού και παθητικού αορίστου: *καλνώ* - *καλνουισιν* - *κάλισιν*, *φαινουμι* - *φάνκιν*, *χάνουμι* - *χάθκιν* επίσης στην αιτιατική του ενικού και του αρσενικού και του θηλυκού άρθρου (*τοιιν*, *την*), των δεικτικών αντωνυμιών (*αιυτόν*, *αυτ'ήν*, *τούτοιιν*, *τούτ'ν*, *εκείνουιν*) και των συγκεκριμένων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας του τρίτου προσώπου: *τοιιν* (τον), *την*, *ν* (την) και του αορίστου άρθρου *έναν*, *μιαν*.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το φαινόμενο της ουράνωσης των συμφώνων *t*, *d*, *l*, *s*, *z*, *ts*, *dz* στα διάφορα ιδιώματα της περιοχής Κ-Γ. Το φαινόμενο αυτό δεν παρουσιάζεται ομοιόμορφο σε όλη την ανωτέρω περιοχή, αλλά υπάρχουν περιοχές όπου επιδίδει πολύ εντονότερα από άλλες, π.χ. η Σιάτιστα. Έτσι:

i) στη Σιάτιστα, σπανιότερα στην Εράτυρα και την Κοζάνη αλλά όχι στα άλλα ιδιώματα της περιοχής, τα *t* και *d* όταν ακολουθούνται από τα μπροστινά φωνήεντα *e*, *i* τρέπονται σε *tse*, *tsi* και *dze*, *dzi* αντίστοιχα. Οι σιατιστινοί φθόγγοι *ts* και *dz* είναι ασθενέστεροι των νεοελληνικών *ts* και *dz* στις λέξεις *τσουβάλι* και *τζάμι*, π.χ. *αντίμαχος* > *αντ'ίμαχουις*, *γιατί* > *γιατ'ι*, *πατέρας* > *πατ'εραυις*, *πετεινός* > *πέτ'νουις*. Ο νόμος αυτός ισχύει και



στο κλιτικό σύστημα: *οι γιοίφτους > οι γιοίφτ'ι*.

ii) Στη Σιάτιστα ουρανική είναι και η προφορά των *κι και γκι ως τσι και τζι*: γυναίκες > *γναιτίσις*, παραγγείλει > *παραντζείλι*.

iii) στη Σιάτιστα, αλλά όχι στην υπόλοιπη περιοχή, το *λ* ουρανώνεται και πριν από το ημίφωνο *ι* (σύμφωνα με τον κανόνα της νεοελληνικής που έχει εφαρμογή σε όλα τα ιδιώματα της περιοχής), αλλά και πριν από το φωνήεν *ι*, π.χ. γιλιζομαι > *γιαλιζοιμι*, γιλιστηκα > *γιαλιθκα*, γιλι > *γιαλί*.

iv) Στη Σιάτιστα και αλλού, π.χ. στα Γρεβενά, ουρανώνεται το [s] και στα συμπλέγματα *σκ. σπ. στ. σλ. σν* είτε πρωτογενή είτε δευτερογενή > *σκ. σπ. σλ. σν* είτε πρωτογενή είτε δευτερογενή > *σκ. σπ. σλ. σν*, π.χ.: ασβέστης > *ασβέδτς*, αγριόσκυλο > *αγριόδκλοι*, πεσόνικι > *πιθνίχι*, σκυλί > *δκλι*, *σπκ* > *δκ*: αφανίστηκα > *\*αφανίστκα* > *αφανίθκα*, βιαστικός > *\*βιαστικός* > *βιαθκός*, *στλ* > *δλ*: στείλιάρι > *δλιάρι* κ.λπ.

v) Σχεδόν παντού στην περιοχή Κ-Γ το ημίφωνο *ι* πρωτίστως και δευτερευόντως το φωνήεν *ι* προκαλούν την ουράνωση των συμφώνων *s. z. ts. dz* που βρίσκονται πριν απ' αυτά > *š. ž. tš. dž*, π.χ. κερσιά > *κιραδά*, πατησιά > *πατσιά* > *πατδά*, ανεψιός > *αμπδός*, ανεψιά > *αμπδά*, λόζιος > *λόζουζ*, τα ανιψίδια > *τα αμπδιδια*, άξιζε > *άκδιζιν*, νύρισε > *ύρδισ*, ζήλεψα > *ζήλιψα*, ζηλεύεις > *ζλειζ*, ψίχα > *πδιχα*.

## Γ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Σε όλα τα ιδιώματα της περιοχής Κ-Γ οι καταλήξεις -άσις, -έσις, -όσις, -ουσίσις, -ίσις, -άζις, -έζις, -όζις, -ούζις, -ίζις με πρωτογενές *ι*, προφέρονται: *άις, έις, όις, ύις, ίις, άιζ, έιζ, όιζ, ύιζ, ίιζ*, π.χ. φτιάσεις > *fkjájs*, καλέσεις > *kaléjs*, γεμίσεις > *γimójs*, λούσεις > *lújs*, μιλήσεις > *milíjs*, αγοράζεις > *αγυράιζ*, γεμιζεις > *γimóζ*, βρίζεις > *vríjz*, να λύσης > *na líjs*, να πιάσεις > *na pxiájs*. Όταν το [i] είναι δευτερογενές (προήλθε από κώφωση του [e]), ο κανόνας αυτός δεν εφαρμόζεται, π.χ. βρύσες > *βρούσις*, βρίζες > *βρούζις*, αγοράζεις > *αγούραζις*, αγοράσες > *αγούρασις*, χώρισε > *χώρισις*, κουβάλησε > *κουβάλτσις*. Σε κάποια μέρη (π.χ. Βελβεντό, λιγότερο στην Κοζάνη) ανάλογη εξέλιξη με τις καταλήξεις -άσις, -έσις, -όσις, κλπ. παρατηρείται και στο εσωτερικό των λέξεων: φύσησα > *φύσισα*, μάσησα > *μάσισα*, αστόχησα > *αστόχισα*, έχυσα > *έχισα*.

Στην τονισμένη κατάληξη -ριά και -θιά το ημίφωνο

νο *ι* δρα κατά δύο τρόπους: το προερχόμενο από το πρωτογενές *ι* διατηρείται προσεγγίζοντας το συμφωνικό ημίφωνο: κογχλιάρια > *χοιλιάρια* > *χλιάρια*, μαχαίρια > *μαχαιώρια*, κλούβιος > *κλοιόβηγιος*, αραδιάζω > *αραδιιάζου*, χωριό > *χοιρηγιό*, προβιά > *προιρηγιά*, λαδιά > *λαδιγιά* το δευτερογενές *ι* (που προήλθε από συνίτηση ενός παλιότερου *αι, ε*) φεύγει αφήνοντας σε λίγες περιπτώσεις εντελώς ανεπαίσθητα ίκνη: Αποκρεά > *Αποικριά*, καλογραία > *καλοηριά*, κλοδαρέα > *κλαδαριά*, λαιμαριά > *λιμαριά*, παταριό > *παταριά*, βαθεία > *βαθιέα* > *βαθιά*, βραδιό > *βραδιά*, αγκοθέα > *αγκαθιά*.

Η ονομαστική και η αιτιατική πληθυντικού των αρσενικών ουσιαστικών σε -ος (γεν. -ου) είναι ίδιες: οι λύκοι > *οι λιγκί*, τους λύκους > *τς λιγκί*.

Συχνά ευνοείται ένας μεταπλασμός που δίνει πληθυντικούς ουδέτερων σε -ια στα αρσενικά ή θηλυκά, π.χ. *οι κιφτ'ές* - *τα κιφτ'έδια*, *οι σαριμάς* - *τα σαριμάδια*, *η αρνίθα* - *οι αρνίθις* και *τ' αρνίθια*, *η ιλάδα* - *τα ιλάδια*, *οι καφάς*, *οι καφάδισ* και *τα καφάδια*, *οι τραχανάς* - *οι τραχανάδισ* και *τα τραχανάδια*.

Ο αδύνατος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας στο ουδέτερο γένος είναι *τα*, ενώ σε όλα τα άλλα νεοελληνικά ιδιώματα και στη νεοελληνική κοινή είναι *τους*, π.χ. *χάρκαν τα πιδιά που ήρθι οι πατέρας τα*, *έφαγαν του ψουμί τα*, *φουκοίν τα παπούτσια τα*.

Ο βασικός τόνος σε όλα τα ιδιώματα της περιοχής Κ-Γ παραμένει, ακόμα και όταν παραβιάζεται ο νόμος της τρισυλλαβίας, οπότε αναπτύσσεται ένας δευτερεύων τόνος, π.χ. *έφαγα* - *έφαγάμι*, *έκατσα* - *έκατσάμι*.

Στη Σιάτιστα, το Βελβεντό αλλά και αλλού σε κάποια ρήματα επιβιώνει η κατάληξη -ίσκω, π.χ. *παθαίνω* - *πάθνισκα* - *παθνίσκου*, *(απο)μένω* - *έμνισκα* - *μνίσκου*.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ιδιόρρυθμοι μονολεκτικοί τύποι του δευτέρου πληθυντικού προσώπου της παθητικής προστακτικής, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία των γλωσσικών ιδιωμάτων της Δυτικής Μακεδονίας αλλά και της Ηπείρου: *φαγώσας* αντί *φαγουθήτι*, *στάσας* αντί *σταθήτι*, *ρίξας* αντί *ριχτήτι*, *ταράξας* αντί *ταραχτήτι*, *σπαράξας* αντί *σπαραχτήτι*.

Οι πιο συνηθισμένες παραγωγικές καταλήξεις στην περιοχή Κ-Γ είναι: -έμνους, π.χ. *ασημέμνους*,

κουτσοουρένους, -ίδους, π.χ. ιδίδους (= γιδίσιος), μαϊδούς, -κούς, -ρκούς, *ίτκούς*, π.χ. βλάθκούς, *μισρκούς*, *σκληίτκούς*, -κός, π.χ. *γνονυκός*, -άδι, π.χ. *ζουρλός* - *ζουρλάδι*, *σαλός* - *σαλάδι*, -αβους, π.χ. *λέρα* - *λέραβους*, *μύξα* - *μύξαβους*, -έλλας / -έλλτς, -έλλα, -έλλι, π.χ. *Φαρδέλλας*, *δουρξέλλα*, *πιδαρέλλι*, *γουμερέλλι*, -οΐδης, -οΐδα, -οΐδι, π.χ. *Αργυρούδης*, *Βαγγιλούδα*, *αρκούδι*, -οϋβιά (μόνο στα γυναικωνύμια), π.χ. *Μάρκος* - *Μαρκουβιά*, -οΐκας, π.χ. *αμψιοΐκας*, *θχειοΐκας*.

Οι συνηθέστερες υποκοριστικές καταλήξεις είναι: -όπλλους, -όπλλι / -πούλλα -όπλλου, π.χ. *τιντζιρόπλλους*, *σταμνουπούλλα* κλπ., -οΐλλι, π.χ. *βρυσούλλι*, *μπλαρούλλι*, -έλλι, π.χ. *πιδαρέλλι*, *γουμερέλλι*, -ίτσι -ίτσα / -ίτσο-ου(ω), π.χ. *πλαρίτσι*, *πουλίτσα*, *Λινίτσα* κλπ. -όπκου, -όπκι, π.χ. *άρχουντας* - *αρχουντόπκου*, *νύφη* - *νυφόπκι*, *γουνρόπκου*, -οΐτσκους, π.χ. *τρανός* - *τρανούτσκους*.

#### Δ. ΣΥΝΤΑΞΗ

Στο συντακτικό σχήμα: *όνομα που λήγει σε -ς + κτητική αντωνυμία (μου)* η έκπτωση του τελικού υ δίνει συνήθως: *δικός μου > θκοζμ*, *πατέρας μου > πατέραζμ*. Σε λίγες περιπτώσεις, π.χ. στο Βελβεντό, μετά την έκπτωση του υ της αντωνυμίας αναπτύσσεται ένα υ, π.χ. ο γαμβρός μου > *ου γαμπροζοιμ*, της νύμφης μου > *τς νύβζοιμ*, αφέντης μου > *αφέντζοιμ*.

Στο Βελβεντό, τα Σέρβια και τη Βλάστη χρησιμοποιείται το αρσενικό άρθρο *ι* αντί του *ου* < ο κυρίως στα κύρια ονόματα και μερικές φορές στα προσηγορικά, π.χ. *ι Γιώρς*, *ι Κίτσιους*, *ι Κουτούλς*, *ι Λίκους*, *ι γιος*.

Πολύ συχνά στα ιδιώματα για τα οποία γίνεται λόγος οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας στην καταφατική μορφή των περιφραστικών χρόνων βρίσκονται ανάμεσα στο βοηθητικό και το ρήμα, π.χ. *είχα τοιν' ιδεί* κι όχι τον είχα δει, *είχι μι πει* κι όχι μου/με είχε πει, όπως συνηθίζεται αλλού.

Η χρήση της γενικής συρρικνώθηκε πολύ και αφήνει τη θέση της σε εμπρόθετο προσδιορισμό από + αιτιατική, π.χ. *του σαμάρι απ' του γυμιάρι* κι όχι \**του σαμάρι τ' γουμαριού*, *τα ροΐχα απ' τα πιδιά* κι όχι \**τα ροΐχα των παιδιών*.

#### Ε. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Όσο αφορά τη λεξιλογική διαστρωμάτωση των γλωσσικών ιδιωμάτων της περιοχής Κ-Γ παρατηρείται ότι τον λεξιλογικό πλούτο των ανωτέρω ιδιωμάτων συνθέτουν οι εξής βασικές κατηγορίες:

- α) *αρχαιοελληνικά και μεσαιωνικά γλωσσικά στοιχεία*: λέξεις που συναντούμε στην αρχαία ελληνική ή την μεσαιωνική ελληνική γραμματεία ή παράγονται από αυτήν και σήμερα δε χρησιμοποιούνται στην κοινή νέα ελληνική: *αδουκεί-έμει*, *ατκάξου*, *ξιμέτουχους*, *σιβαΐνου* κλπ.
- β) *διαβαλκανικές λέξεις*: λέξεις που απαντούν και σε άλλες ή και σε όλες τις βαλκανικές γλώσσες χωρίς καμιά από τις γλώσσες αυτές να μπορεί να διεκδικήσει την πατρότητά τους: *γκλαμπάτσα*, *λάιο*, *δούτο*.
- γ) *ξένα γλωσσικά στοιχεία*:

- i. *λέξεις τουρκικής προέλευσης*: είναι η πολυπληθέστερη κατηγορία λεξιλογικών δανείων. Άλλες από τις λέξεις αυτές είναι πανελληνίες κι άλλες απαντούν μόνο στην περιοχή Κ-Γ: *αβλαγάζς*, *καδλάς*, *ιλιάτσια*, *καδμυρεινού*, *δακάς*, *χατάς*.
- ii. *λέξεις σλαβικής προέλευσης*: Τα σλαβικά αυτά γλωσσικά στοιχεία είναι σχεδόν πανελληνία: *αζμπόροστους*, *γκουρτσιά*, *λοιτζιάζου*, *τοιγκρόβι*.
- iii. *λέξεις λατινικής ή νεολατινικής προέλευσης*: αποδεικνύουν την έντονη παρουσία των Ρωμαίων στον Δυτικομακεδονικό χώρο. Έτσι έχουμε: *αρίτσιοις*, *μισάλα*, *σοΐκους*, *βιζικάντι*, *κουρδέλλια*, *λουκάντα*.

#### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Καλινδέρης Μ. 1982. *Ο βίος της Κοινότητας Βλάστης επί Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη: Μακεδονική Βιβλιοθήκη 58.
- Βέλκος, Γρ. 1998. *Τα επώνυμα και τα βαπτιστικά ονόματα της Σέλιτσας (Εράτιρας) 1650-1940*. Ελασσόνα
- Μπουντώνας, Ε. 1892. Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περικώρων αυτού. Αθήνα: Αρχαία Κοραή
- Ντίνας, Κ. 1995. *Κοζανίτικα επώνυμα (1759-1916)*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
- Παπαϊωάννου, Μ. 1976. *Το γλωσσάριον των Γρεβενών*. Θεσσαλονίκη
- Τσικοπούλος, Ι. 1892. Μελέτη περί Λεξικού της καθ' ημάς δημόδους γλώσσης. Αθήνα: Αρχαία Κοραή.